
СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

НОВІКОВА Ольга Федорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділом економічних проблем соціальної політики, Інститут економіки промисловості НАН України, м. Донецьк

ДЕЙЧ Марина Євгенівна, кандидат наук з державного управління, доцент, докторант Інституту економіки промисловості НАН України, м. Донецьк

Актуальність та постановка проблеми. Проблематика щодо соціальної відповідальності в Україні стає все більш популярною серед науковців та освітян різних галузей знань: юристів, економістів, філософів, соціологів, політологів тощо. Це не випадково. Реалізація соціальної відповідальності в управлінській діяльності та в суспільних відносинах у міжнародних прогресивних соціальних системах забезпечує успішний, раціональний, орієнтований на людину сталий розвиток із застосуванням правових, соціокультурних, дисциплінарних та ментальних важелів впливу. В українському суспільстві соціальна відповідальність не посіла гідного місця в системі суспільних відносин, не перетворилася на усвідомлену цінність та повсякденну моральнісну норму. А потреба в її закріпленні стрімко зростає. Відповідно до цього посилюється актуальність пошуку ефективних форм соціального управління з пізнанням природи соціальної відповідальності як базової умови закріплення соціального порядку.

Пошук шляхів модернізації державного управління та становлення соціальної відповідальності держави обумовлює необхідність перетворення конституційних декларацій щодо проголошення України соціальною державою на реальні дії та правове оформлення. Для реформування системи державного управління, яке передбачається на сучасному етапі розвитку суспільств, потребують концентрації уваги науковців та управлінців питання соціальної відповідальності держави щодо низького рейтингу країни у міжнародних порівняннях з конкурентоспроможності, з людського розвитку, з рівня та якості життя тощо. Втрачається повага до країни через невиконання міжнародних обов'язків щодо сталого розвитку. А головне не визначена адресно відповідальність державі за зростання загроз та небезпек в економічній, соціальній, екологічній, інформаційній, науково-технічній та інших сферах національної безпеки.

Соціальна відповідальність держави є одним із механізмів забезпечення якості та ефективності державного управління. Саме невиконання міжнародних обов'язків, недосягнення пріоритетних національних інтересів і стратегічних цілей розвитку держави, низький рейтинг країни за міжнародними порівняннями, високий рівень бідності в країні, відсутність гідних умов життя та перспектив розвитку людини тощо свідчать, що залишається значною прірва між декларуванням обов'язків держави та їх реалізацією. Несприятливий політичний, економічний та соціальний стан у країні перешкоджає забезпеченню розвитку людини, модернізації суспільства та негативно впливає на підприємницьку активність та діяльність.

Соціальна відповідальність держави не має необхідного становлення та розвитку в Україні. Вона не використовується як вагомий важіль для соціально відповідальної поведінки державних керівників, владної еліти та соціальних інститутів держави. Гострою є необхідність упорядкування та правового оформлення обов'язків держави перед міжнародною спільнотою, суспільством, бізнесом та людиною, а забезпечення їх здійснення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи соціальної відповідальності розвинуто недостатньо, простежується певна ізоляція в дослідженнях різних галузей науки та відповідно і в наукових результатах. Кожна країна з урахуванням стадії її розвитку, особливостей культури, розуміння та ставлення до планетарних проблем виявляє та застосовує принципи соціальної відповідальності. У розвинутих країнах вона базується перш за все на обов'язковості дотримання прав і свобод людини з відповідною їй реакцією на вимоги суспільства і держави. У більшості з них провідну роль у розвитку соціальної відповідальності бере на себе держава через правове, інституційне, інформаційне, організаційно-управлінське та освітнє забезпечення.

Серед вітчизняних та російських науковців проблематику щодо соціальної відповідальності досліджують А. Єрмоленко [4], А. Колот [10], О. Грішнова [2,3], О. Плахотний [9], І Булеєв [1], Е. Коротков [8], Г. Задорожний [5], В. Звонар [6], О. Цимбал [14], О. Палій [14], І. Петрова [10], В. Степаненко [12], В. Шаповал [15] та ін. Автори визначають сутність цього феномену, його структурні складові, умови функціонування та розвитку, порушують та вирішують питання необхідності запровадження соціальної відповідальності в систему соціального управління. Спільним у їх авторських позиціях є обґрунтування суспільної потреби для ініціації, переоцінки моральних норм і цінностей, усвідомлення значущості відповідальності самої людини. Одночасно визначається необхідність формування та реалізації соціальної відповідальності суспільства, бізнесу та держави. Незважаючи на це, недостатньо реалізується прагнення до розуміння соціальної відповідальності, пізнання природи її виникнення, відстеження від зародження до становлення, функціонування та розвитку. Виникає гостра потреба системно та в певній послідовності дослідити цей суспільний процес, визначити причинно-наслідкові тенденції та зрозуміти, у якому напрямі формувати майбутнє.

Мета статті полягає в узагальненні результатів експертного опитування щодо оцінки проблем і можливостей модернізації державного управління на засадах соціальної відповідальності та розробка пропозицій щодо її становлення та розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення гостроти та значущості проблем соціальної відповідальності держави, недостатній теоретичний рівень розробленості проблеми, правова її невизначеність щодо потреб модернізації суспільних відносин, а також інформаційне незабезпечення відстеження цих процесів обумовили проведення експертного опитування науковців та освітян України з проблем соціальної відповідальності.

Головними критеріями відбору експертів для проведення опитування були: здійснення наукових досліджень та наявність наукових публікацій з проблем соціальної відповідальності; участь у підготовці концепцій, стратегій, програм соціально-економічного та сталого розвитку країни, регіонів, підприємств. В опитуванні взяли участь 158 експертів, серед яких 5 академіків НАН України, 7 членів-кореспондентів НАН України, 79 докторів наук, 58 кандидатів наук, держслужбовців, представників урядових структур, а також науковці без ступеня – 21 (13,3%). Опитування проводилось фахівцями Інституту економіки промисловості НАН України (ІЕП НАН України) в межах етапу бюджетної теми, спрямованого на дослідження проблем модернізації суспільних відносин щодо формування умов сталого розвитку на підставі створення та реалізації системи соціальної відповідальності держави, суспільства, бізнесу, особистості.

Експертне опитування було проведено з жовтня 2012 р. по липень 2013 р. Найбільша кількість експертів припадає на м. Київ (46), м. Донецьк (47). А в подальшому розподіл експертів визначився таким чином: Черкаси (14), Харків (13), Львів (7), Хмельницький (5), Одеса (5), Дніпропетровськ (4), Вінниця (3). По 2 експерти у Полтаві, Чернігові, Чернівцях,

Луганську, Рівному, а по 1 експерту – в Запоріжжі, Сумах, Северодонецьку, Севастополі, Сімферополі, Житомирі. Мають учений ступінь доктора наук 50%, кандидата наук – 35,4%, інші – з вищою освітою. Чоловіків взяло участь в експертному опитуванні 37%, жінок – 63%. Експертами стали також учасники літньої школи української асоціації з розвитку менеджменту та бізнес-освіти (УАМБО 2013), які адресно здобували знання з проблем становлення та розвитку соціальної відповідальності. Об'єктивні характеристики експертів, які брали участь в опитуванні, свідчать про високі статусні та іміджеві характеристики виконаного дослідження, до результатів якого є довіра, науковий, управлінський та практичний інтерес.

Соціальна відповідальність держави не має чіткого правового оформлення. Не регламентується вона ні змістовно та структуровано в Конституції України, ні в законодавстві України про національну безпеку, про Кабінет Міністрів України, ні в законодавстві про внутрішню та зовнішню політику тощо. Окремі напрями положення соціально відповідальних дій держави містяться в чинній Конституції України [7, ст. 141], яка визначає нашу країну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою (ст. 1), а людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Підкреслюється також, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним її обов'язком (ст. 3). Аналіз стану правового забезпечення теперішнього етапу державотворення в Україні свідчить про відсутність дієвих механізмів та передумов утвердження України як соціальної держави. Водночас вектори спрямування соціального реформування, загальний рівень ефективності системи державного управління недостатньо впливають на стан та тенденції соціального розвитку. Означені недоліки обумовлені відсутністю в країні узгоджених та загально визнаних орієнтирів формування та реалізації соціальної політики, неконкретизованістю її моделі, несформованістю системи державного управління в цілому. При цьому основною складовою, важелем та одним із індикаторів результативності державного управління є наявність усвідомленої владою, суспільством, бізнесом та громадянином соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність в системі державного управління нерозривно пов'язана з формуванням соціальної держави. Світова наука досліджує проблеми становлення та розвитку соціальної держави, ефективності соціального управління та необхідності утвердження соціальної відповідальності влади в системі державного управління вже понад півтора століття. Реалізація положень концепції соціальної держави вимагала істотних соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій, рушійною силою яких є усвідомлення державою соціальної відповідальності перед суспільством, капіталом та особистістю. Разом з тим розвиток бізнесу, суспільства та громадян прямо залежить від усвідомлення ними відповідальності перед державою. Таким чином, соціальна держава концентрує в собі не тільки консенсус суспільних інтересів, забезпечення рівних прав та свобод, а також базується на фундаменті соціальної відповідальності всіх членів суспільства за добробут та розвиток країни. Тобто взаємоузгодженість суспільних інтересів у соціальній державі трансформується у консенсус уявлення необхідності забезпечення соціальної відповідальності всіма складовими суспільного розвитку в країні: державою, особистістю, бізнесом та суспільством у цілому. Міжнародний досвід свідчить, що розвиток концептуальних засад соціальної держави та формування умов запровадження ефективного державного управління сприяли активізації досліджень у сфері соціальної відповідальності.

Таким чином, соціальна відповідальність суб'єктів суспільного розвитку є базовою підставою життєдіяльності будь-якої сучасної розвиненої країни. Саме вона об'єднує учасників суспільного діалогу навколо пріоритетних напрямів державної політики, а її правова визначеність та затребуваність характеризує країну як соціальну державу. Спроби України прийняти Концепцію (стратегію) соціальної держави не мали кінцевого результату. Вона ще у 2004 р. була розроблена, але не прийнята. А саме в проектах правових документів щодо соціальної держави була виписана система критеріїв соціальної держави, яка

окреслювала систему показників оцінки для органів та структур державної влади для застосування механізму соціальної відповідальності. Таким чином, не були використані можливості становлення та реалізації соціальної відповідальності держави в системі державного управління через нереалізованість конституційних положень щодо проголошення України як соціальної держави. А гострота проблеми посилилась, і це підтверджують результати експертного опитування, які вважають, що для формування державної політики на засадах соціальної відповідальності необхідне наукове обґрунтування доцільності розвитку цього напрямку, оцінка чинників та перешкод його становленню, визначення концептуальних засад, пріоритетних напрямів, механізмів забезпечення реалізації соціальної відповідальності тощо. Експерти констатують (85,4%), що в системі суспільних відносин в Україні переважає безвідповідальність, що бути соціально відповідальною людиною непрестижно (79,8%) і що виникнення загроз національної безпеки обумовлене нерозвиненістю соціальної відповідальності в системі соціальних відносин (87,3%). Несприятливий стан актуалізує проблематику соціальної відповідальності та потребує, на думку 97,4% експертів, досліджень наукового, освітнього та управлінського аспектів забезпечення соціальної відповідальності. Диференційована оцінка ступеня наукової розробленості проблематики за суб'єктами соціальної відповідальності засвідчила, що він є низьким та дуже низьким. Найгірший стан відповідно суспільства (70,9%), особистості (65,8%) та держави (63,2%). Низьким та дуже низьким ступінь розробленості проблематики бізнесу вважають лише 43,7% експертів. Завдяки взаємозалежності, взаємообумовленості, взаємодії цих суб'єктів соціальної відповідальності, державне управління має враховувати одночасно всі складові та виокремлювати кожен для визначення особливостей важелів впливу на них і формування механізмів реалізації. Не випадково до пріоритетних напрямів досліджень щодо соціальної відповідальності експерти віднесли інституціональні (61,4%) та управлінські (60,8%).

Оцінка якості державного управління та осіб, які його презентують, визначається позиціями держави в міжнародних рейтингах та оцінках. Чинники, які обумовлюють непрестижні місця країни серед інших, є різними залежно від напрямку оцінки (корупція, конкурентоспроможність, людський та сталий розвиток тощо). Але загальним чинником, який обумовлює низькі позиції країни в міжнародних порівняннях, є нерозвиненість соціальної відповідальності. Експерти визначили високий рівень її впливу на рівень корупції (73,6%), конкурентоспроможності (52,5%), розвитку людського потенціалу (61,4%), виконання міжнародних зобов'язань щодо сталого розвитку (59,5%), упровадження Глобального договору ООН-Україна (39,3%), а також ступінь реалізованості міжнародного стандарту ISO-26000 (55,7%), вимог зовнішніх інвесторів щодо розвитку корпоративної культури (48,1%). За низький ступінь реалізованості та високий рівень укорінення негативних явищ у суспільному та економічному розвитку несе відповідальність держава. Більшість із визначених позицій обумовлено внутрішніми причинами, а держава має нести за них відповідальність перед громадянами країни, їх представниками та суспільством у цілому. Але вітчизняне правове поле не визначає в обов'язках держави та її представників ні досягнення конкурентоспроможності, ні зниження корупції, ні забезпечення людського та сталого розвитку. А без обов'язків не спрацьовує відповідальність. Виникає питання встановлення та регламентації в національному законодавстві обов'язків держави та осіб, які її представляють.

Загострюється проблема виконання міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна. Перш за все це зобов'язання щодо запровадження в систему господарювання принципів сталого розвитку. За окремими напрямами є незначні успіхи у цій сфері. А в цілому можна констатувати, що ці зобов'язання не виконуються. Немає правової визначеності запровадження сталого розвитку, концептуального та програмного забезпечення. За оцінками експертів, невиконання міжнародних зобов'язань зі сталого розвитку обумовлене недоліками державного управління. А основними перешкодами на цьому шляху є ненаціленість системи державного та регіонального управління на вирішення

проблем сталого розвитку (65,2%), несформованість державних, регіональних і суспільних інститутів з управління сталим розвитком (43,7%), слабка розробленість законодавства України щодо сталого розвитку (39,2%), недостатні економічні можливості для вирішення економічних і соціальних проблем (36,7%). Інші причини не такі вагомими, але за змістом вони також визначають та підтверджують безвідповідальне ставлення держави до проблем сталого розвитку. У вільних відповідях констатуються такі причини щодо державного управління: безвідповідальність органів влади на всіх рівнях управління, непрофесійність, низький рівень загальної, правової та економічної культури управлінців, неспівпадіння національних інтересів зі сталого розвитку з інтересами олігархії тощо.

Соціальна відповідальність держави виявляється наявністю та ступенем вагомості загроз, обумовлених нерозвиненістю соціальної відповідальності, незастосуванням механізмів її адресної затребуваності. Експерти серед десяти загроз національної безпеки, спричинених безвідповідальністю держави, визначили п'ять найбільш вагомими. Як на глобальному, так і на національному рівнях на перше місце серед загроз людству та українському суспільству виходить високий рівень бідності та низький рівень якості життя (60,1%). Це найголовніший показник оцінки ефективності державного управління та соціальної відповідальності держави в межах країни, а відповідно до міжнародних зобов'язань щодо досягнення Цілей розвитку тисячоліття вони перетворюються на показники міжнародної оцінки. Водночас високий рівень бідності стає суттєвою перешкодою до євроінтеграції. На запитання щодо ступеня вирішення діючою владою проблем підвищення добробуту, зменшення нерівності населення України, за даними Інституту соціології НАН України у 2013 р., одержано такі відповіді: зовсім не вирішує – 46,6%, вирішує лише для видимості – 36,1, вирішує посередньо – 11,1, вирішує добре – 1,8%. Безвідповідальність обумовила, на думку експертів, знецінення праці в українському суспільстві, десоціалізацію відносин у трудовій сфері, низьку якість трудового життя, нерозвиненість трудових компетенцій (58,9%). Така значущість інституту праці, визначена експертами, є не випадковою, бо держава процеси у трудовій сфері ігнорує, а реагує коли відбувається відповідний тиск від профспілок або здійснюються спільні заходи з Міжнародною організацією праці.

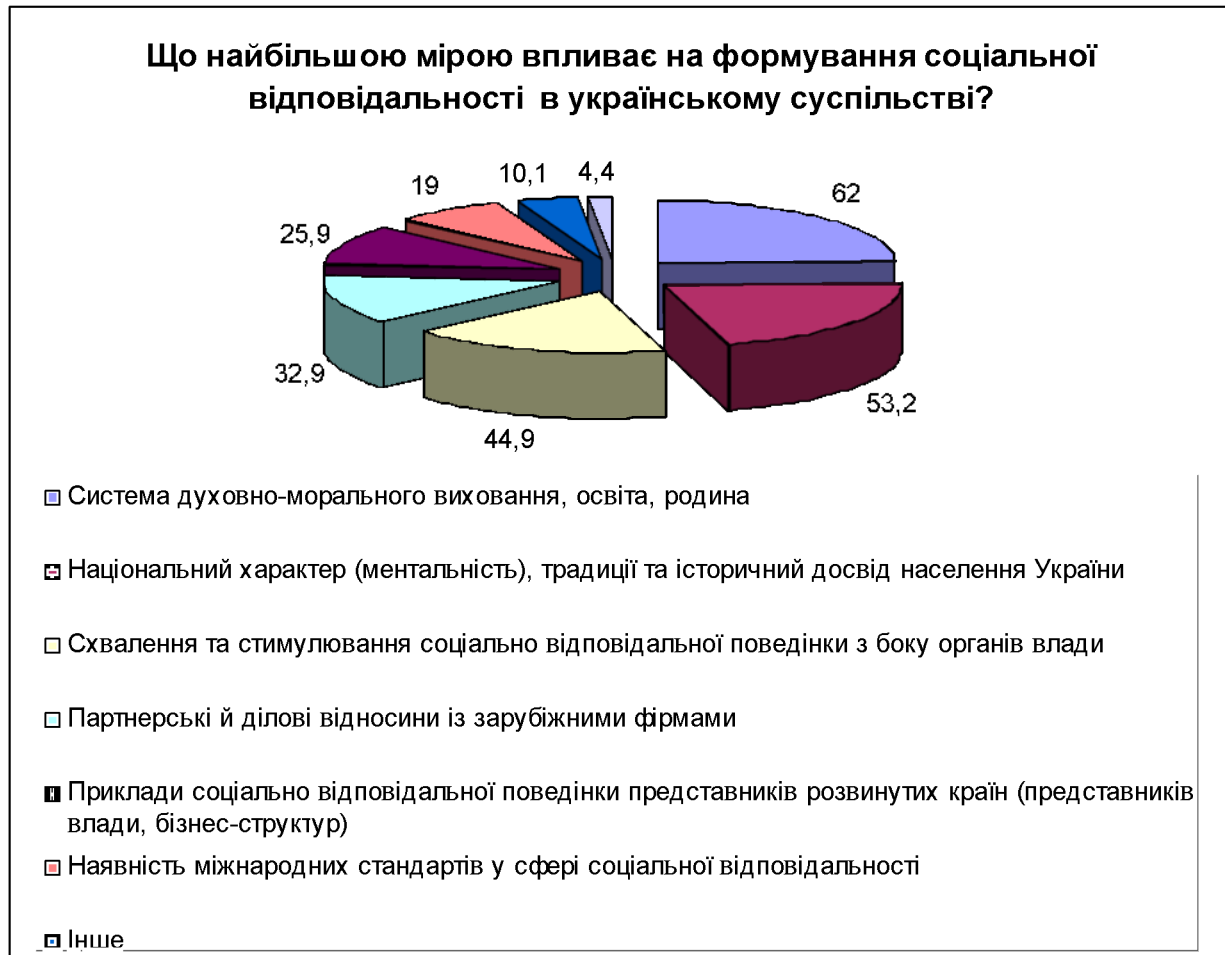
Безвідповідальність держави, суспільства, особи призвела до зниження в країні соціальної згуртованості та патріотизму, несформованості національної злагоди – так вважають 56,3% експертів. Дійсно, без цих характеристик суспільство дезінтегрується, втрачає солідарність, стає слабшим та індивідуалізується. Відбувається втрата синергетичного потенціалу суспільної взаємодії. Обов'язки держави щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина виконуються недостатньо через нерозвиненість громадянського суспільства та демократичних інститутів (50,6% експертів). Вагомість інших загроз коливається в межах 13,3-34,2%. Усі вони входять у компетенцію державного управління та спрямовані на конкурентоспроможність економіки, економічний та інноваційний розвиток, зовнішню безпеку та розв'язання демографічних проблем.

За результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, населення України у 2013 р. визначило, що діюча влада проблему відстоювання національних інтересів зовсім не вирішує – 26,7%, вирішує лише для видимості – 42,2, вирішує посередньо – 22,0, вирішує добре і повністю – 4,3%.

За результатами експертного опитування найбільшою мірою впливають на формування соціальної відповідальності в українському суспільстві три чинники – система виховання, освіта, родина (62,0%), ментальність традиції та історичний досвід (53,2%), а також схвалення та стимулювання соціально відповідальної поведінки з боку органів влади (44,9%) (Рис. 1). Така значущість впливу органів влади на формування соціальної відповідальності в українському суспільстві через її схвалення та стимулювання є обґрунтованим адресатом подальших дій у цьому напрямі.

Становлення соціальної відповідальності особистості та суспільства залежить від якості державного управління. Тому пошук причин непрестижності бути соціально відповідальною

людиною в українському суспільстві має бути глибоким та всебічним, щоб максимально використати можливості держави для мінімізації перешкод на шляху становлення соціальної відповідальності особистості.

Рис. 1. Оцінка експертами факторів ступеня впливу запропонованих факторів на формування соціальної відповідальності в українському суспільстві, %

За думкою експертів три головні причини неprestижності в суспільстві бути соціально відповідальною людиною звелись до такого: соціальна відповідальність окремих людей не змінить картини загальної безвідповідальності (54,4%), соціально відповідальні дії не вважаються важливими (потрібними) – 45,6%, цінності, що становлять основу соціально відповідальної поведінки, вважаються неактуальними, на думку 36,7% експертів. З боку держави мають ініціюватись активні дії щодо скасування цих причин неprestижності соціальної відповідальності для особистості. Загальна картина безвідповідальності формує певний тип особистості, яка не хоче виділятися із загальної маси та травмуватися через це. Підтверджує складність ситуації висновок 45,6% експертів, які відзначили, що соціально відповідальні дії не вважаються в українському суспільстві важливими і потрібними. Такі оцінки висувають перед державою завдання чи обов'язок ініціювати, активізувати, стимулювати будь-яку діяльність, виховання, рекламу, які поступово змінять сприйняття особистістю соціальної відповідальності як ціннісну норму життя. Особливо обережно та наполегливо необхідно опрацьовувати культивування цінностей, що становлять основу соціально відповідальної поведінки, яка вважається, на думку 36,7% експертів, неактуальною.

Експертам було запропоновано оцінити диференційовано ступінь впливу системи інститутів суспільства на розвиток соціальної відповідальності особистості. Без соціальної відповідальності людини неможливо створити повноцінну структурну ієрархію всіх її рівнів.

Тому соціальна відповідальність держави, з одного боку, зобов'язує створити умови для формування та становлення соціальної відповідальності в тих інститутах, де відбувається безпосередній вплив на свідомість людини, її цінності, потреби та інтереси. Це інститути, де експерти визначили найбільший ступінь впливу, – родина (88,0%), засоби масової інформації (48,1%), система вищої освіти (44,3%), трудовий колектив, підприємство (42,4%), система середньої освіти (41,8%). Саме ці інститути під гаслами демократизації державного управління та надання свободи дій найменше опікуються державою. Інститут виховання в системі освіти, який існував та мав значний позитивний вплив на свідомість людини, скасовано і нічим не замінено. ЗМІ масово подають негативну інформацію і не замислюються над тим, що вона руйнує цінності людини, зневіру в свої можливості через себе змінити своє життя і світ на краще, провокує насильство тощо. Людину праці, трудову сферу держава загубила, відбулась зміна цінності праці на успіх, а під девізом невтручання в діяльність підприємства стала непрестижною і сама праця, і працівник. Соціальні інститути, які найбільше впливають на соціальну відповідальність особистості, залишаються поза межами державного регулювання та культивування соціальної відповідальності людини.

З іншого боку, не відбувається безпосереднього впливу соціальних інститутів держави на формування соціальної відповідальності особистості. Експерти серед інших інститутів визначили ступінь їх впливу в межах 13,9-17,1%. Вплив Президента України – 17,1% опитаних, Верховної Ради України – 16,5, Кабінету Міністрів України – 14,6, місцевих органів виконавчої влади – 15,2, органів місцевого самоврядування – 14,0, правоохоронних органів (міліція, прокуратура) – 15,2, судової системи – 13,9%. Майже кожний четвертий респондент вважає дуже високим і високим вплив бізнесу на соціальну відповідальність особистості.

Невисокий вплив Президента України на формування соціальної відповідальності особистості (17,1%) обумовлений певними очікуваннями населення щодо підвищення його ролі в Україні. Це підтверджують результати соціологічного опитування Інституту соціології НАН України за 2013 р. Так, відповіді на запитання щодо ролі Президента в Україні розподілилися таким чином: президент має бути головою уряду і брати на себе всю повноту відповідальності за зовнішню та внутрішню політику (як у США) – 52,3%, президент має розділити владу з прем'єр-міністром, який затверджується парламентом (як у Франції), – 16,1, президент має бути головою держави, «символом нації» без владних повноважень, які має прем'єр-міністр, обраний парламентом (як в Італії і ФРН), – 12,7, президент України взагалі не потрібен – 5,0%.

Соціальна відповідальність держави залежить від розвиненості громадянського суспільства. Громадські об'єднання через різні форми взаємодії з державою представляють інтереси людини. Але, за оцінками експертів, позитивний вплив громадських організацій на соціальну відповідальність особистості експерти оцінили як невисокі в межах 15,9%, а профспілок – 10,7%. Але звертає на себе увагу думка майже половини опитаних, які на друге місце за ступенем впливу на соціальну відповідальність особистості поставили неформальні групи. Дане питання потребує спеціального вивчення. Високий ступінь впливу констатують експерти щодо релігійних організацій. Втручання держави у їх діяльність заборонено за законодавством України, але є надія, що саме через релігійні цінності скоротиться шлях до становлення соціальної відповідальності особистості.

Для встановлення соціальної відповідальності держави потребує подальшої глибокої оцінки важливості уявлень про характеристики соціальної відповідальності людини, наскільки вона відчуває відповідальність не тільки за себе та близьких, але і за свої обов'язки перед іншими людьми, суспільством, людством. Така інформація дасть можливість спрямувати дії на користь особистості й держави, а також мати реальну картину щодо очікувань дій та подальших перспектив. Розподіл оцінок значущості характеристик соціальної відповідальності людини показав високий рівень розуміння експертами ваги кожної складової. Особиста відповідальність за себе і свої дії посіла перше місце (85,4%), за якість та результати роботи – друге (75,3%), за батьків, дітей і близьких – третє (70,9%). Це

стосується особистісних інтересів. А відповідальність перед суспільством (58,9%), за інших людей (41,8%), перед людством (27,8%) – це суспільні та цивілізаційні інтереси. Такий розподіл оцінок свідчить, що ідеальні уявлення респондентів щодо характеристик соціальної відповідальності людини відтворюють соціальні ресурси держави, які за умов адресної діяльності можливо застосовувати до модернізації держави, управління та суспільства.

Можливості розвитку соціальної відповідальності особистості потребують подолання перешкод на цьому шляху та створення умов їх реалізації. Як завдання та обов'язок для системи державного управління були і відповіді експертів на запитання «Що більшою мірою сприятиме розвитку соціальної відповідальності особистості в українському суспільстві?». Серед запропонованих альтернативних відповідей опитаних вагомість тих, що стосуються соціальної відповідальності держави та її системи управління, виявилось достатньою. На перше місце експерти поставили чинник, пов'язаний з удосконаленням форм державного управління, – це соціально відповідальна поведінка перших осіб держави, звітність, прозорість дій на всіх рівнях управління (74,7%) (Рис. 2). Правову регламентацію стимулювання і підтримки соціально відповідальної поведінки та забезпечення її реалізації майже половина експертів (47,5%) вважають суттєвим важелем розвитку соціальної відповідальності особистості. Така сама частка респондентів (47,5%) констатують, що людина для формування особистої соціальної відповідальності повинна мати упевненість у своєму майбутньому і майбутньому своєї родини.

Вплив інформації на людську свідомість зростає. Тут є і переваги, і значні втрати. Але цей інформаційний ресурс держава зацікавлена використовувати для досягнення цілей модернізації управління. Кожен третій експерт вважає, що обов'язковими заходами для розвитку соціальної відповідальності особистості мають бути системні інформаційні кампанії щодо інформування жителів України про переваги соціально відповідальної поведінки. На це повинні бути «соціальні замовлення» ЗМІ з боку держави.

Як відсутність активної діяльності з боку держави щодо становлення та розвитку соціальної відповідальності, так і бездіяльність обумовлюють прояв негативних наслідків у системі суспільних відносин через загальну недовіру (55,7%), ігнорування правових і соціальних норм (56,3%), падіння престижу чесної праці (51,3%), ціннісну дезорієнтацію особистості (50,6%) тощо. А вільні відповіді експертів щодо негативних наслідків безвідповідальності – це заклик державних органів управління до активних дій у цьому напрямі. Вони вважають, що тривале переважання безвідповідальності призведе до втрати державності та незалежності держави Україна.

Проведена діагностика стану соціальної відповідальності держави визначила необхідність проведення аналізу взаємодії та взаємозалежності з соціальною відповідальністю особи та суспільства. Такий зв'язок простежується у формуванні та реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Порівняння перешкод у соціальній відповідальності особистості, суспільства та бізнесу показує, що соціальна безвідповідальність держави тут присутня і як причина, і як наслідок формування визначених перешкод. До основних перешкод, пов'язаних із недосконалим державним управлінням та відсутністю прояву соціальної відповідальності держави у становленні соціальної відповідальності бізнесу, опитані віднесли такі: зрощування інтересів влади і бізнесу (64,6%), висока частка тіньового сектору в економіці України (38,6%), відсутність стимулювання соціально відповідальної діяльності підприємств з боку державних і регіональних органів управління (34,8%), відстороненість бізнес-структур від соціальних проблем життя українського суспільства та несформованість стандартів участі в ній (35,4%), низький рівень духовно-моральної культури владної еліти (30,4%), нерозвиненість механізмів участі бізнес-структур у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій присутності (24,2%), високий податковий і управлінський тиск держави на бізнес (22,8%), неефективна система захисту вітчизняного товаровиробника (10,8%), нерозробленість Етичного кодексу підприємця (8,9%). У вільних відповідях додатково зазначено: відсутність

організованого ринку, монополізм, корупція, відстороненість бізнесу та громадян від прийняття суспільно значущих управлінських рішень.

Серед перешкод у становленні соціальної відповідальності особистості також простежується висока вагомість таких, що спричиняють недоліки державного управління, а саме: соціальна несправедливість, високий рівень і наростання майнової диференціації в суспільстві при низькому рівні та якості життя населення України (72,8%), низький рівень духовно-моральної культури владної еліти, суспільства і бізнесу (52,5%), укорінення тіншових відносин у трудовій сфері (37,3%), низький рівень правової культури (34,2%), відсутність системних інформаційних кампаній щодо пропаганди соціально відповідальної поведінки (23,4%).

Рис. 2. Оцінка експертами факторів, що сприяють розвитку соціальної відповідальності особистості в українському суспільстві, %

Вагомість перешкод у становленні соціальної відповідальності суспільства щодо неефективної діяльності або бездіяльності держави за окремими параметрами співпадає з вагомістю перешкод у становленні соціальної відповідальності особи. Це низький рівень духовно-моральної культури владної еліти (51,3%). Разом з тим серед перешкод відзначено нерозвиненість форм і механізмів державно-приватного й соціального партнерства (29,1%), відсутність системних інформаційних кампаній щодо пропаганди соціально відповідальної поведінки (19,0%).

Вказані перешкоди для формування й укріплення соціальної відповідальності бізнесу, суспільства та людини, пов'язані з недоліками державної політики, мають перетворитись на напрями вдосконалення державного управління, а у сполученні з відповідями на адресне запитання щодо головних перешкод становленню соціальної відповідальності держави в Україні знайти місце в стратегії модернізації державного управління (табл. 1).

На перше місце, як найбільш гостру та вагомішу перешкоду до становлення соціальної відповідальності держави, експерти поставили домінування особистісних інтересів і лобіювання інтересів бізнес-структур у системі державного і регіонального управління (73,4%). Друге місце в структурі перешкод посів низький рівень духовно-моральної культури владної еліти (63,3%). Причиною, перешкодою і негативним наслідком для формування соціальної відповідальності держави є концептуальна несформованість і нереалізованість принципів соціальної держави (46,2%). За наявності прийнятої для керівництва та дій концепції або стратегії розбудови соціальної держави України за двадцятирічний термін країна досягла б значно більших успіхів у цьому напрямі.

Таблиця 1.

Оцінка основних перешкод у становленні соціальної відповідальності держави в Україні, %

<i>Що головним чином перешкоджає становленню соціальної відповідальності держави?</i>	
Домінування особистих інтересів і лобіювання інтересів бізнес-структур у системі державного і регіонального управління	73,4
Низький рівень духовно-моральної культури владної еліти	63,3
Концептуальна несформованість і нереалізованість принципів соціальної держави	46,2
Нерозвиненість системи суспільного контролю за діяльністю органів влади	43,7
Нерозвиненість важелів мотивації та стимулювання для активізації процесів соціального інвестування	38,0
Немає ефективних стимулів і регуляторів підвищення соціальної відповідальності бізнесу	37,3
Нерозвиненість законодавчого й договірного регулювання соціальної відповідальності	33,5
Відсутність підготовки у ВНЗ України фахівців із професії «Соціальний аудитор», «Експерт із соціальної відповідальності бізнесу», «Менеджер із соціальної та корпоративної відповідальності» (за Держкласифікатором професій ДК003:2010)	17,1
Нерозвиненість механізму державно-приватного партнерства	16,5
Інформаційний вакуум щодо соціальної відповідальності, відсутність системи обліку та моніторингу	15,8
Слабка адаптація кращих міжнародних практик і стандартів соціальної відповідальності для їх застосування в Україні	15,2
Відсутність санкцій за невиконання міжнародних зобов'язань України державними і регіональними органами влади	10,1
Відсутність урахування в оцінці діяльності Президента України й уряду місця України в міжнародних рейтингах	10,8
Інше	5,7

Розвинуте громадянське суспільство, як свідчить міжнародний досвід, активно впливає на формування та виконання обов'язків держави та соціально відповідальну поведінку її представників. Використовуються різноманітні форми контролю за діяльністю органів влади. У зв'язку з цим 43,7% експертів визначили, що вагомою перешкодою до становлення соціальної відповідальності держави в Україні є нерозвиненість системи суспільного контролю за діяльністю органів влади. Соціальна відповідальність держави перш за все виявляється у сприянні та забезпеченні людського та соціального розвитку. Розв'язувати соціальні проблеми на засадах альтруїзму практично неможливо та нереально. Але ці проблеми є гальмом суспільного прогресу, і обов'язок держави – створити умови зацікавленості до соціального інвестування та залучення до цих процесів бізнесу. У зв'язку з цим 38,0% опитаних констатують, що перешкодою у становленні соціальної відповідальності держави є нерозвиненість важелів мотивації та стимулювання для активізації процесів соціального інвестування, а 37,3% – відсутність ефективних стимулів і регуляторів підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Встановлювати правила гри держава має у значущих для країни процесах прогресивного розвитку через правове поле та договірні засади. Цей важіль щодо

становлення соціальної відповідальності в Україні використовується неефективно, – вказує 33,5% експертів. У той же час існує нерозвиненість правового та договірною регулювання соціальної відповідальності, а також механізму державно-приватного партнерства (16,5%).

Через усвідомлення значущості підготовки фахівців відповідного профілю було включено до Державного класифікатору професій ДК003:2010 такі: «Соціальний аудитор», «Експерт із соціальної та корпоративної відповідальності», «Менеджер із соціальної та корпоративної відповідальності». Підготовка та використання в практичній діяльності таких фахівців сприяло б всебічному розвитку соціальної відповідальності і особи, і суспільства, і бізнесу, і держави. Але 17,1% респондентів констатують відсутність підготовки у вищих навчальних закладах України фахівців з визначених професій.

Якісна та достовірна інформація щодо об'єкта управління обумовлює ступінь керованості ним. Без системи показників, їх обліку та моніторингу неможливо формувати та відстежувати процеси становлення та розвитку соціальної відповідальності держави, бізнесу, суспільства та особистості. До цього необхідно задіяти і статистичну звітність, і соціологічні моніторинги, і спеціальні разові обстеження. Але на думку експертів (15,8%), існує інформаційний вакуум щодо соціальної відповідальності, а відсутність системи обліку і моніторингу залишається серед перешкод у становленні соціальної відповідальності держави.

Міжнародна практика і досвід застосування в системі управління державою та економікою важелів соціальної відповідальності свідчить про різноманітність, широту і глибину підходів до їх регулювання та реалізації. У будь-якому разі саме активна позиція держави щодо цих питань простежується у переважній більшості країн незалежно від ступеня їх розвитку. Прагнення до становлення соціальної відповідальності держави у будь-якому разі затребує вивчення міжнародного досвіду у даній сфері і забезпечення зняття перешкод для розвитку цих процесів в Україні, які полягають, на думку 15,2% опитаних, у слабкій адаптації кращих міжнародних практик і стандартів соціальної відповідальності для їх застосування в Україні.

Вагомість перешкод до становлення соціальної відповідальності держави, пов'язана із загрозою та реалізацією покарань за невиконання Україною міжнародних зобов'язань, на думку експертів, є невисокою. Лише 10,1% респондентів визначили як перешкоду відсутність санкцій за невиконання міжнародних зобов'язань України державними та регіональними органами влади. Міжнародна спільнота ще не виробила механізмів покарання держав, які беруть на себе соціальні зобов'язання, а потім їх не виконують, але чітко відстежує виконання міжнародних фінансових зобов'язань та застосовує механізми відповідальності у разі їх порушення.

Пошук шляхів впливу на виконання обов'язків Президента України та уряду щодо досягнення країною гідного місця у рейтингу серед інших країн при проведенні міжнародних порівнянь обумовив включення до перешкод становленню соціальної відповідальності держави відсутність урахування в оцінці діяльності Президента України та уряду місця України в міжнародних рейтингах. Цю ідею підтримало 10,8% експертів.

Протягом усього експертного опитування відповіді експертів зводились до характеристик української правлячої еліти з визначенням їх впливу на стан суспільних процесів, до перешкод, пов'язаних з недоліками у її діяльності та бездіяльності, у системі недосконалих суспільних взаємовідносин та низьких морально-ціннісних якостях. У монографії члена-кореспондента НАН України М. Шульги висвітлено характерні риси правлячої еліти: «Прежде всего, отметим отсутствие у нее такого качества, как *ответственность*. Она решает свои узкогрупповые, клановые проблемы в ущерб интересам народа, общества и государства. У нее совершенно отсутствует то качество, которое называют прометеевским комплексом – искреннее стремление добыть и подарить огонь (счастье) народу, искреннее стремление служить народу, укреплять и приумножать свое общество, а самой остаться в доброй памяти. Наличие такого комплекса делает ответственность для элиты не обузой, а честью. Современная украинская правящая элита

говорит много. Но на деле ее поведение пронизано цинизмом, лукавством и обманом. Ее отрыв от масс стал гигантским» [16, с. 188].

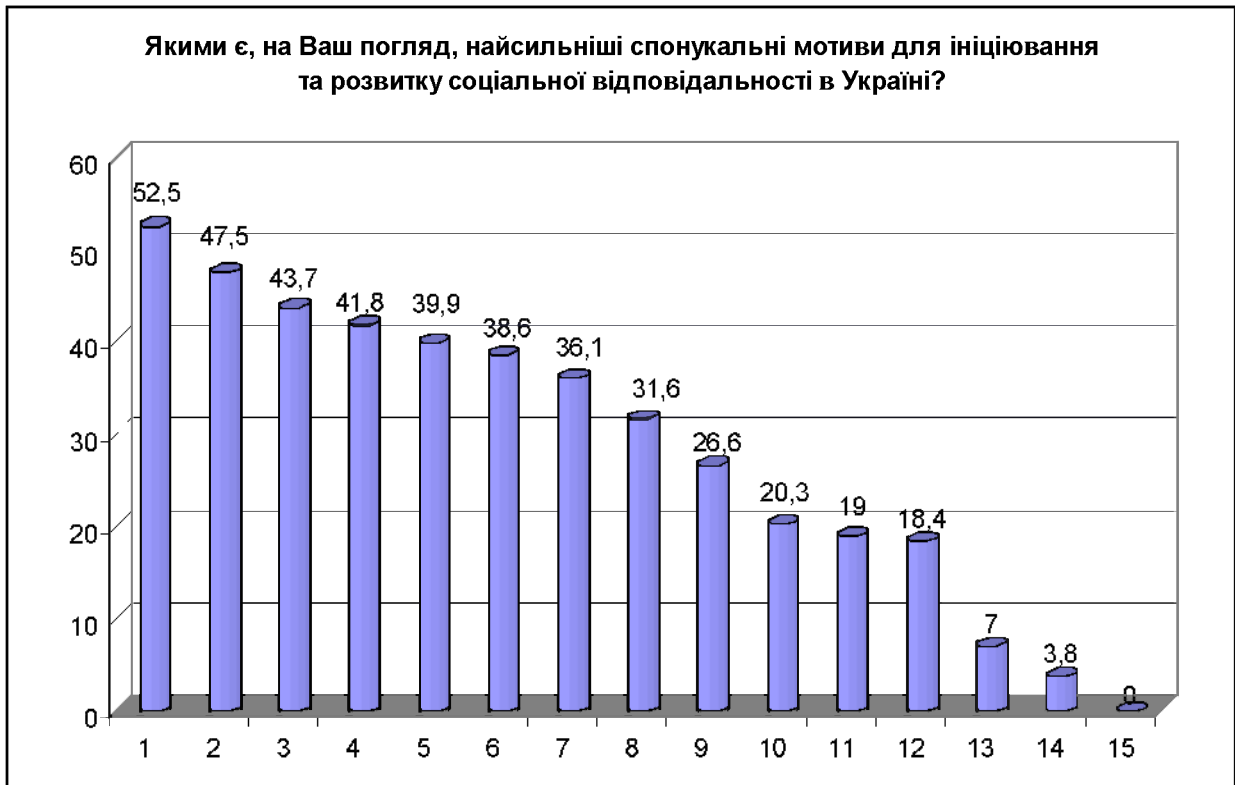
Значна більшість відповідей експертів на запитання щодо найсильніших спонукальних мотивів для ініціювання та розвитку соціальної відповідальності в Україні орієнтована на правову дисципліну, моральність, переоцінку цінностей, підвищення культури, збалансованість інтересів, гармонізацію суспільних відносин тощо. Для сучасного вкрай низького рівня розвиненості стану відповідальності людини, суспільства та держави дійсно спонукальним мотивом може стати невідворотність відповідальності за порушення правових і моральних норм незалежно від статусу (52,5%) (Рис. 3).

Дійсно покарання та загроза покарання впливають значною мірою на поведінку людей. Але для цього необхідно поширювати та розвивати відповідні інститути і є загроза перетворення держави на поліцейську, а такі тенденції є прямою загрозою демократії.

Інші вірогідні спонукальні мотиви, які визначили респонденти, зводяться до ціннісно-моральної складової, на яку вони сподіваються як на базу для позитивних зрушень щодо ініціювання та розвитку соціальної відповідальності в країні. За змістом вони спрямовані на зміни й перетворення у свідомості самої людини та удосконалення системи пріоритетів та відносин у суспільстві. Має відбуватись переоцінка системи цінностей – так вважають 47,5% опитаних. Зміни цінностей мають спрямовуватися з підвищенням внутрішньої культури, дотриманням прав, домовленостей, вимог. Мотивувати людину до соціальної відповідальності може розширення її світоглядного кругозору (19,0%), реалізація прав і свобод людини та можливості її вибору (18,4%), формування соціальної установки «Ти повинен, тому що ти можеш» (7,0%). Звертає на себе увагу невисока значущість порівняно з європейською спільнотою, як спонукального мотиву до соціальної відповідальності щодо реалізації прав і свобод людини та можливостей вибору. Результати «Європейського соціального дослідження 2005-2007-2009-2011», виконаного Інститутом соціології НАН України в межах загальноєвропейського моніторингового проекту, а також соціального моніторингу «Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін» [13], підтверджують значний розрив у значущості прав і свобод людини та можливостей вибору в Україні порівняно з європейськими країнами.

І для держави, і для суспільства, і для людини вагомим спонукальним мотивом для сплеску соціальної відповідальності є формування в суспільстві етики відповідальності за благополуччя майбутніх поколінь. Так виправдано вважають 38,6% опитаних. Слід відзначити такі важелі мотивації до соціальної відповідальності суспільства, як підвищення значущості в суспільстві високих моральних якостей особистості (41,8%), а також започаткування оцінки управлінської трудової, підприємницької діяльності з позицій соціальних інтересів суспільства (39,9%). Розвиток демократичних основ суспільства 36,6% респондентів вважають також одним із найсильніших спонукальних мотивів для ініціювання та розвитку соціальної відповідальності в Україні.

У різних варіаціях, з різним ступенем вагомості експерти визначили серед мотивів модернізацію суспільних відносин при консолідації зусиль бізнесу, держави та науки щодо виконання соціально значимих для суспільства проблем (43,7%), а також підвищення довіри й ефективної взаємодії бізнесу, суспільства і держави, розвиток державно-приватного партнерства (31,6%). Згуртованість та солідарність людей у суспільстві зростає та виявляється, коли виникають екстремальні обставини, пов'язані як з негативними, так і з позитивними явищами, які ставлять під загрозу імідж та незалежне існування країни або, навпаки, сприяють їх зростанню. У зв'язку з цим перед респондентом було поставлене завдання, щоб він зробив вибір із запропонованих екстремальних приводів, які б сприяли перетворенню соціальної відповідальності на ціннісну норму життя українського суспільства.

1	Невідворотність відповідальності за порушення правових і моральних норм незалежно від статусу
2	Переоцінка системи цінностей, спрямована на підвищення внутрішньої культури, дотримання прав, домовленостей, норм и вимог
3	Консолідація зусиль бізнесу, держави та науки щодо виконання соціально значимих для суспільства проблем
4	Підвищення значимості в суспільстві високих моральних якостей особистості
5	Оцінка трудової, підприємницької, управлінської діяльності з позицій соціальних інтересів суспільства
6	Формування в суспільстві етики відповідальності за благополуччя майбутніх поколінь
7	Розвиток демократичних основ суспільства
8	Підвищення довіри й ефективної взаємодії бізнесу, суспільства і держави, розвиток державно-приватного партнерства
9	Упровадження міжнародних стандартів соціальної відповідальності
10	Забезпечення формування й ефективного використання людського, соціального та інтелектуального капіталу
11	Розширення світоглядного кругозору особистості
12	Реалізація прав і свобод людини та її можливостей вибору
13	Формування соціальної установки Ти повинен, тому що ти можеш і механізмів її реалізації
14	Інше
15	Важко відповісти

Рис. 3. Оцінка експертами найсильніших спонукальних мотивів для ініціювання та розвитку соціальної відповідальності в Україні, %

Гіпотези дослідників у відповідях експертів на це питання не підтвердились щодо визначених ними пріоритетів. Виявились малозначущими для перетворення соціальної відповідальності на моральну норму життя такі важливі для держави приводи, як заборона входження в ЄС, перемоги в міжнародних конкурсах, змаганнях (9,5%), розрив дипломатичних відносин з Україною при невиконанні нею міжнародних домовленостей,

зобов'язань (13,9%). Навіть не став вагомим привід щодо загрози завоювання країни та втрата нею незалежності. Лише 17,1% експертів вважають, що це спрацює. Згадки та позитивне ставлення до успіхів України при проведенні Євро-2012 обумовили трохи більш позитивне ставлення до підвищення іміджу країни при вирішенні загальнонаціональних завдань, де 20,3% опитаних прогнозують як сприятливий поштовх до впровадження соціальної відповідальності. Тривалий кризовий стан в економіці України певною мірою призвів до звикання жити в таких умовах, бо лише 21,5% експертів вважають, що економічна криза з руйнівними наслідками може змінити теперішню ситуацію на очікувану. Кількість зневірених експертів, які вважають, що нічого не допоможе й усе залишиться як є, становить лише 7,0%. Навіть чітке розуміння респондентами суттєвих перешкод на шляху становлення соціальної відповідальності не зламало в них віри у можливість змінити ситуацію на краще і зробити цінною нормою життя соціальну відповідальність. На думку експертів, найбільш значущим приводом для становлення соціальної відповідальності є притягнення до відповідальності високопоставлених осіб (41,8%). Саме такі приклади, вважають опитані, найбільше впливатимуть на свідомість людей. Як і в спонукальних мотивах, респонденти віддали перевагу каральному важелю, коли за невідворотність відповідальності за порушення правових і моральних норм незалежно від статусу висловились 52,5%, так і щодо приводу, який через примушення та покарання обумовлює у людини та суспільства усвідомлення переваг соціальної відповідальності.

Експерти вважають, що зміцнення релігійних цінностей та віри можуть послужити приводом для того, щоб соціальна відповідальність стала моральною нормою життя в українському суспільстві. Цей привід за вагомістю посів друге місце. Йому віддали перевагу 30,4% опитаних. Посилюють вагомість даного приводу відповіді на запитання щодо ролі релігійних цінностей і віри при формуванні та розвитку соціально відповідальної поведінки в українському суспільстві. Дві відповіді вичерпно підкреслюють їх вагомість та значущість: релігійні цінності та віра відіграють певну роль при формуванні соціально відповідальної поведінки – 63,3%, а також вони є основою формування соціально відповідальної поведінки – 19,0%. Разом це становить 82,3% експертів. Такий високий вплив релігійних цінностей та віри на формування й укріплення соціально відповідальної поведінки членів українського суспільства має усвідомлюватись системою державного управління, сприйматись позитивно та використовуватись для допомоги та сприяння становленню цих процесів у державі.

Висновки, пропозиції та рекомендації.

Проведене експертне опитування дало можливість діагностувати стан та проблеми соціальної відповідальності взагалі та держави зокрема. Це обумовило обґрунтування конструктивних управлінських рішень, рекомендацій та пропозицій, реалізація яких створить підстави для оптимістичного сценарію розвитку соціальної відповідальності в Україні.

Ці пропозиції окреслюють лише мінімальний перелік завдань для різних органів та структур управління, які доцільно розширити, поглибити та конкретизувати до компетенції обов'язків і повноважень. Однак це буде підставою ініціювання та активізації діяльності щодо становлення та розвитку соціальної відповідальності в Україні.

Для забезпечення розвитку соціальної відповідальності необхідно:

Верховній Раді України:

внести зміни та доповнення до Конституції України, Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Закону України «Про основи національної безпеки України», Закону України «Про Кабінет Міністрів України» з визначенням та конкретизацією положень щодо соціальної відповідальності держави;

прийняти та забезпечити реалізацію Концепції (стратегії) з розбудови соціальної держави Україна;

ухвалити Закони України «Про соціальну відповідальність бізнесу», «Про соціальну звітність підприємств», «Про соціальний аудит»;

виконати оцінку положень щодо соціальної відповідальності чинного законодавства України на відповідність сучасним вимогам адаптації національного правового поля до кращого європейського та світового досвіду запровадження соціальної відповідальності;

сприяти забезпеченню верховенства права в Україні через формування та розвиток соціальної відповідальності людини, суспільства, бізнесу та держави.

Кабінету Міністрів України:

при формуванні системи соціальної відповідальності держави забезпечити врахування місця України в міжнародних порівняннях, світових рейтингах (за демографічним та людським розвитком, рівнем освіти, рівнем виробничого травматизму, соціальним самопочуттям, рівнем базової захищеності, індексом щастя тощо);

створити соціологічний моніторинг щодо оцінки соціальної відповідальності держави та забезпечити широке висвітлення цієї інформації у ЗМІ;

здійснити соціальне замовлення на проведення наукових досліджень щодо теоретичних та прикладних аспектів соціальної відповідальності суб'єктів й інститутів держави і суспільства;

розробити Національну стратегію розвитку соціальної відповідальності для всіх рівнів державного управління з визначенням особливостей її змісту та застосування в державі, регіоні, на виробництві, а в перспективі прийняти відповідну Національну програму;

розробити, прийняти та забезпечити реалізацію Кодексу з корпоративного управління з переважним акцентом його змісту на КСВ;

здійснити державну підтримку (державні замовлення, пільгові кредити, пріоритетність інвестування тощо) із суб'єктами господарювання, які функціонують згідно з принципами КСВ;

забезпечити формування умов при наданні інвестицій у бізнес-структури, які в системі управління дотримуються вимог та принципів КСВ;

забезпечити формування та реалізацію моделей конкурентних переваг ділової та підприємницької поведінки, заснованої на принципах корпоративної соціальної відповідальності;

створити систему державних інститутів, спрямованих на розвиток соціальної відповідальності, та забезпечити їх ефективну діяльність; організувати в межах Мінекономрозвитку України департамент із соціальної відповідальності;

розробити системи заохочення (стимулювання) представників бізнесу до соціальних інвестицій через партнерство з державою;

надавати державні гарантії під кредити, у першу чергу, соціально активним підприємствам;

надавати соціально відповідальним компаніям (підприємствам) державні замовлення, кредити та інвестиції;

зменшити податкове навантаження на підприємства за рахунок зниження чи звільнення від оподаткування тієї частки прибутку, що спрямовується на технічний розвиток і переоснащення, модернізацію виробництва, створення нової, відповідної до світових стандартів продукції;

надавати соціально відповідальним компаніям регіональні преференції у вигляді пільгового землевідведення, дозволів на будівництво тощо;

посилювати практику добровільного та ефективного об'єднання ресурсів держави та бізнесу для здійснення окремих соціальних програм та вирішення екологічних проблем;

створити механізм сертифікації для стимулювання (нагородження) представників бізнесу за впровадження стандартів та кращих світових практик з КСВ;

заснувати фонд з підтримки малого та середнього бізнесу, що реалізують принципи КСВ;

ввести систему звітності з КСВ, у якій компанії повинні зазначати умови праці своїх робітників, заходи для покращення їх безпеки та здоров'я, екологічну завантаженість підприємства, соціальні пакети, доброчинність, проекти з допомоги малозабезпеченим тощо;

започаткувати національну премію і нагороди за окремими напрямами КСВ, власники яких стануть гарантами якості та надійності, що збільшить конкурентоспроможність їх компаній;

забезпечити розробку системи критеріїв суспільної оцінки соціально відповідального підприємця та держслужбовця;

сприяти створенню системної інформаційної кампанії щодо пропаганди соціально відповідальної поведінки;

забезпечити створення Національного реєстру соціально відповідальних підприємств та систематичне висвітлення цієї інформації в ЗМІ;

сприяти формуванню серед суспільства позитивного іміджу соціально відповідальних підприємств і компаній.

Адміністрації Президента України доцільно реалізувати такі заходи:

широко висвітлювати та розповсюджувати приклади соціально відповідальної поведінки перших осіб держави;

ініціювати модернізацію суспільних відносин та державного управління на засадах соціальної відповідальності, Президентові України виступити з такими ініціативами;

сприяти культивуванню у свідомості всіх верств населення переваг суспільних відносин, які базуються на соціальній відповідальності суб'єктів та інститутів суспільства (людини, сім'ї, школи, колективу, підприємства, галузі, регіону, держави);

включити до змісту Послання Президента України Верховній Раді України окремий розділ, у якому висвітлено звіт про стан запровадження соціальної відповідальності та перспективи її розвитку в Україні;

внести зміни та доповнення до Кодексу держслужбовця щодо посилення положень з КСВ та регламентації обов'язків щодо її розвитку;

забезпечити інтеграцію корпоративної соціальної відповідальності в освіту і науку, систему підготовки держслужбовців, підвищення кваліфікації фахівців, тренінги, практичні семінари тощо;

створити Академію з корпоративної соціальної відповідальності на базі однієї з регіональних академій управління при Президентові України;

забезпечити розвиток соціальних зв'язків, соціальної взаємодії всіх верств населення та всіх регіонів України;

забезпечити підвищення рівня довіри громадян до органів державної та регіональної влади, налагодити соціальний діалог між владними структурами та громадськими об'єднаннями;

сприяти формуванню ідеологічних настанов, стандартів розвитку соціально відповідальної поведінки.

Раді національної безпеки і оборони України необхідно:

забезпечити підготовку пропозицій до Верховної Ради України щодо доцільності внесення змін та доповнень до законодавства України про національну безпеку, зовнішню та внутрішню політику, які визначають серед пріоритетних напрямів державної політики виконання міжнародних зобов'язань та міжнародних стандартів зі сталого розвитку та соціальної відповідальності;

виконати оцінку стану та перешкод розвитку соціальної відповідальності в державі, які посилюють прояв загроз національної безпеки щодо зростання майнової диференціації в суспільстві та рівня бідності; падіння престижу та цінності праці, зниження соціальної згуртованості та патріотизму; нерозвиненості громадянського суспільства і демократичних інститутів тощо;

здійснити аналіз та оцінку виконання соціального законодавства України, визначити повноту затребування відповідальності при його нереалізованості, встановити причини, які перешкоджають застосуванню відповідальності;

сприяти становленню та розвитку соціальної відповідальності особистості, суспільства, бізнесу та держави через культивування її престижності як національного інтересу на міжнародному та державному рівнях;

здіяяти інформаційні ресурси (ЗМІ, Internet, соціальні мережі тощо) для поширення стимулювання і підтримки соціально відповідальної поведінки;

забезпечити відстеження причинно-наслідкових процесів формування та укріплення корупції в контексті незастосування заходів відповідальності в соціальній, економічній, екологічній, виробничій та інших сферах діяльності;

визначити в колі показників соціальної відповідальності держави виконання міжнародних домовленостей України;

відстежувати рівень досягнення пріоритетів розвитку держави (щодо підвищення рівня і якості життя, економічного зростання та інноваційного розвитку, забезпечення соціальної орієнтації економіки), встановлених у правових документах, та застосувати рівень їх виконання при визначенні соціальної відповідальності держави;

створити умови та надати можливості для розвитку демократичних засад контролю за діяльністю держави з боку суспільства та його представників (громадських об'єднань, політичних партій, професійних спілок, громадян тощо).

Міністерству освіти і науки України :

запровадити систему духовно-морального виховання з визначенням переваг соціально відповідальної поведінки в усіх навчальних закладах України (шкільних, середніх спеціальних, вищих);

включити до навчальних та методичних матеріалів для загальноосвітніх середніх шкіл рекомендації щодо надання учням знань стосовно антропогенного впливу на навколишнє середовище, гуманістичних цінностей та навичок соціально і екологічно відповідальної поведінки;

сприяти закладам вищої освіти у налагодженні обміну досвідом викладання курсів, спрямованих на засвоєння принципів та форм соціальної відповідальності особистості, бізнесу, суспільства;

сприяти вищим навчальним закладам в організації навчання фахівців за спеціальностями «Соціальний аудитор», «Експерт із соціальної відповідальності бізнесу», «Менеджер із соціальної та корпоративної відповідальності», доборі місць виробничої практики та працевлаштування випускників за цими спеціальностями;

ініціювати проведення тематичних учнівських конкурсів з проблем соціальної відповідальності, включення завдань відповідної тематики до учнівських конкурсів з природознавства, біології тощо;

сприяти поширенню системи державних і суспільних інститутів, діяльність яких спрямована на допомогу батькам у культурному, правовому та діловому вихованні дітей;

забезпечити підвищення рівня правової культури громадян щодо знання, затребування виконання своїх прав і обов'язків;

забезпечити видання та поширення спеціальної літератури, проведення круглих столів, конференцій, семінарів серед студентів та школярів з питань соціальної відповідальності;

упровадити спільно із міжнародними організаціями, представниками бізнес-спільноти грантові програми для студентських організацій із реалізації проектів у сфері соціальної відповідальності, регіональні та всеукраїнські тематичні конкурси студентських робіт.

Міністерству молоді та спорту України :

забезпечити підтримку та сприяння розвитку дитячих і молодіжних волонтерських рухів, спрямованих на поширення і реалізацію принципів соціальної відповідальності у різних сферах;

координувати включення до регіональних молодіжних програм заходів щодо заохочення та стимулювання соціальної відповідальності молоді, інформаційних акцій для дітей щодо роз'яснення принципів та значення соціальної відповідальності у повсякденному житті;

організувати проведення серед учнів, студентів конкурсів соціальної реклами для різних цільових аудиторій з метою формування привабливого образу соціально відповідальної людини, організації.

Міністерству культури України:

забезпечити організацію виставок, проведення всеукраїнських, регіональних мистецьких фестивалів і конкурсів для залучення засобів кінематографії, музейної справи, літератури, театрального мистецтва, інших видів мистецтв до пропаганди соціально відповідальної поведінки, розкриття цінностей соціальної відповідальності в історії українського народу (благодійність, турбота про землю тощо);

сприяти реалізації соціально-культурних та освітніх проектів за спільною участю громадських об'єднань, комерційних підприємств, спрямованих на підвищення престижу соціально відповідальної поведінки у різних сферах.

Міністерству соціальної політики України:

ініціювати розробку та прийняття Концепції соціальної держави Україна;

забезпечити розвиток соціальної відповідальності у трудовій сфері України;

включити до Концепції соціального розвитку України на 2013–2023 роки заходи, спрямовані на сприяння формуванню та розвитку соціальної відповідальності різних суб'єктів у сфері вирішення соціальних проблем;

ініціювати проведення досліджень (у тому числі із залученням коштів міжнародних організацій та фондів) стану соціальної відповідальності різних соціальних суб'єктів, ступеня його відповідності вимогам сталого розвитку українського суспільства та актуальним соціальним проблемам суспільства;

сприяти формуванню та реалізації соціальної політики України на засадах соціальної відповідальності.

Автори статті з великим бажанням та натхненням формували гіпотезу, проводили експертне опитування та узагальнювали його результати. Вони взяли на себе ініціативу доведення його результатів до представників науки, освіти, бізнесу, органів державної та регіональної влади, місцевого самоврядування. Проведена діагностика стану соціальної відповідальності держави дала можливість визначити конструктивні дії щодо її становлення та розвитку і є сподівання на їх реалізацію для створення оптимістичних підстав майбутнього України.

Література¹.

1. Булеев И.П. Социальная ответственность бизнеса: теория и практика: моногр. / И.П. Булеев, Н.Ю. Брюховецкая, Е.В. Черных. – Донецк: ИЭП НАН Украины, ДонУЕП, 2008. – 137 с.

2. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні / О. Грішнова // Україна: аспекти праці. – 2010, № 7. – С. 3-8.

3. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння сутності, сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку в Україні / О.А. Грішнова // Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: моногр. / А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 189-210.

4. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия) / А.Н. Ермоленко. – К.: Наук. думка, 1994. – 200 с.

5. Задорожний Г.В., Колинько О.Г. Хозяйствование как процесс ответственной объективации глубинного ценностно-знаниевого первоначала человека / Г.В. Задорожний, О.Г. Колинько // Социальная экономика. – 2013, № 1. – С. 7-24.

6. Звонар В.П. Економічна феноменологія соціальної відповідальності у контексті модернізації суспільства / В.П. Звонар // Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні

¹ У статі надано перелік літературних джерел, на які є посилання за текстом. Повний перелік літератури, який використано у статі міститься в монографії “Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки)” на с. 250-270, що розміщена на сайті: ier.donetsk.ua/publish/mono/Novikova_Deych_Pankova.pdf

чинники модернізації національної економіки (кол. моногр.) / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – С. 69-109.

7. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1996, № 30. – Ст. 141.

8. Корпоративная социальная ответственность : учебник для бакалавров / Э. М. Коротков, О. Н. Александрова, С. А. Антонов [и др.] ; под ред. Э. М. Короткова. – М. : Юрайт, 2013. – 445 с. – (Серия : Бакалавр. Базовый курс).

9. Плахотный А.Ф. Проблема социальной ответственности / А.Ф. Плахотный. – Х.: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1981. – 190 с.

10. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: моногр. / за ред. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.

11. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.

12. Степаненко В. Безвідповідальне суспільство? / В. Степаненко // Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 358-370.

13. Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2012. – 660 с.

14. Цимбал О.І. Соціальна відповідальність людини, бізнесу, держави / О.І. Цимбал, О.М. Палій // Сталий людський розвиток: Забезпечення справедливості: Національна доповідь / Кер. авт. колективу Е.М. Лібанова / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. – Умань: Візаві, 2012. – С. 263-266.

15. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: моногр. / В.М. Шаповал. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «НГУ», 2011. – 357 с.

16. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М.О. Шульга. – К.: ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.

УДК 316.4:316.61(477)

Представлено результати експертного опитування науковців та освітян України щодо соціальної відповідальності держави, її впливу на соціальну відповідальність особи, суспільства та бізнесу. Оцінено та зважено перешкоди на шляху становлення соціальної відповідальності держави, встановлено спонукальні мотиви для розвитку соціальної відповідальності в Україні. Надано адресні пропозиції та рекомендації інститутам держави про забезпечення розвитку соціальної відповідальності в країні.

Ключові слова: соціальна відповідальність, держава, управління, людина, суспільство, бізнес, модернізація.

Представлены результаты экспертного опроса работников науки и образования Украины по социальной ответственности государства, ее влияния на социальную ответственность личности, общества и бизнеса. Оценены и взвешены препятствия на пути становления социальной ответственности государства, установлены побудительные мотивы для развития социальной ответственности в Украине. Даны адресные предложения и рекомендации институтам государства для обеспечения развития социальной ответственности в стране.

Ключевые слова: социальная ответственность, государство, управление, человек, общество, бизнес, модернизация.

Presents the results the expert survey of workers in science and education of Ukraine on the social responsibility of the state and its influence on the social responsibility of the individual, society and business. Evaluated and weighted obstacles on the way of social responsibility of the state, set incentives for the development of social responsibility in Ukraine. Are given address

proposals and recommendations of the state institutions to ensure the development of social responsibility in the country.

Keywords: social responsibility, government, management, people, society, business, modernization.

Надійшла до редколегії 20.09.2013 р.